

mgr Paulina Wróbel
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Status prawny sędziego Trybunału Konstytucyjnego Legal status of the judge of the Constitutional Tribunal

Streszczenie: Artykuł koncentruje się na wskazaniu i omówieniu elementów kształtujących status prawny sędziego Trybunału Konstytucyjnego. W części pierwszej artykułu wskazałam na pozycję, jaką Trybunał Konstytucyjny zajmuje wśród organów państwowych oraz na jego podobieństwo do innych organów sądowych. Wskazałam również na pojęcie niezawisłości sędziowskiej i jego znaczenie dla określenia statusu prawnego sędziego TK. W następnej części artykułu skoncentrowałam się na zagadnieniach wyboru sędziów Trybunału Konstytucyjnego, kwalifikacjach, jakie powinni oni mieć, a także długości kadencji i okolicznościach wygasania mandatu sędziego Trybunału. Następnie wskazałam i omówiłam obowiązki, które spoczywają na sędziach TK oraz prawa przysługujące sędziom z racji pełnionej przez nich funkcji. Wskazałam również na problem odpowiedzialności dyscyplinarnej sędziów Trybunału Konstytucyjnego. W podsumowaniu artykułu zwróciłam uwagę na wyjątkową rolę, jaką sędziowie TK odgrywają chroniąc konstytucję.

Abstract: The article is concerned with indication and discussion of elements determining the legal status of Judges of the Constitutional Tribunal. In the first part of the paper much of the discussion has been devoted to presenting the position which the Constitutional Tribunal holds among state authorities. Moreover, I have also presented similarities which the Constitutional Tribunal bears to other judicial bodies. What is more, the first part of the article focuses on the notion of judicial independence and its importance for determining the legal status of Judges of the Constitutional Tribunal. In the second part of the article I have focused on the issues concerning elections for the Judges of the Constitutional Tribunal, qualifications which they should possess, the length of the term, as well as the circumstances of the expiry of a tribunal judge's mandate. Furthermore, I have discussed responsibilities of Judges of the Constitutional Tribunal, as well as the rights possessed by them by virtue of functions which they perform. Moreover, I have also addressed the problem of disciplinary responsibility of Judges of the Constitutional Tribunal. The article concludes with focusing on a crucial role played by Judges of the Constitutional Tribunal for the protection of the Constitution.

Wstęp

Pozycja sędziego Trybunału Konstytucyjnego kształtowana jest przez zespół norm prawnych, zarówno konstytucyjnych, jak ustawowych, a także przez normy etyczne, a nawet zwyczaje. W tych regulacjach mieszczą się zarówno podmiotowe (skierowane do sędziego) zakazy i nakazy, mające na celu zapewnienie uczciwego, rzetelnego i praworządnego sprawowania zawodu sędziego Trybunału Konstytucyjnego, jak i przedmiotowe (adresowane

do organów władzy publicznej) dyrektywy i reguły, zapewniające odpowiednie warunki dla wykonywania tego urzędu¹.

Ograniczając się do regulacji o charakterze prawnoustrojowym, skupię się na omówieniu rozwiązań konstytucyjnych i ustawowych, które nadają Trybunałowi charakter organu sądowego, a osobom tworzącym jego personalny skład status sędziego².

Zgodnie z regulacjami przyjętymi w Konstytucji RP³ oraz w ustawie o Trybunale Konstytucyjnym⁴, Trybunał Konstytucyjny jest organem władzy sądowniczej. Nie sprawuje on jednakże wymiaru sprawiedliwości, gdyż jest to funkcja właściwa dla sądów⁵. Mimo to pozostaje on, tak jak sądy, organem odrębnym i niezależnym od innych władz⁶.

Niezależność Trybunału Konstytucyjnego od władzy ustawodawczej i wykonawczej zostaje zachowana, choć zarówno Sejm, jak i Prezydent RP dysponują uprawnieniami kreacyjnymi wobec Trybunału Konstytucyjnego. W ramach władzy sądowniczej Trybunał Konstytucyjny zajmuje pozycję odrębną zarówno wobec Trybunału Stanu, jak i sądów z Sądem Najwyższym i Naczelnym Sądem Administracyjnym na czele. Nie istnieją też żadne związki pomiędzy Trybunałem Konstytucyjnym a Krajową Radą Sądownictwa⁷.

Na znaczenie zasady niezależności sądów zwracał uwagę sam Trybunał Konstytucyjny podnosząc, że niezależność oznacza przede wszystkim oddzielenie organizacyjne i funkcjonalne sądownictwa od organów innych władz, aby zapewnić sądom pełną samodzielność w zakresie rozpoznawania spraw i orzekania⁸.

Tak więc sąd niezależny, to sąd, który składa się z niezawisłych sędziów. W tym rozumieniu Trybunał Konstytucyjny nazwał sądem skład orzekający, a nie organ państwowy i jako taki pozostaje on niezawisły.

Podobieństwo Trybunału Konstytucyjnego do organów sądowych wyraża się nie tylko w wyodrębnieniu organizacyjnym i niezależności tego organu od władzy ustawodawczej i wykonawczej, lecz również w zasadach postępowania, wzorowanych na procedurze sądowej⁹, wykluczeniu działania Trybunału Konstytucyjnego z urzędu¹⁰, wyłącznie prawniczym składzie i używanym w odniesieniu do członków Trybunału Konstytucyjnego określeniu:

¹ Z. Czeszejko-Sochacki, 2003, *Sądownictwo konstytucyjne w Polsce na tle porównawczym*, Wydawnictwa Trybunału Konstytucyjnego, s. 133.

² Z. Czeszejko-Sochacki, *Sądownictwo...*, s. 134.

³ Art. 10, ust. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483, z późn. zm., zwanej dalej Konstytucją RP.

⁴ Art. 1, ust. 1 ustawy z dnia 1 sierpnia 1997 r. o Trybunale Konstytucyjnym, Dz.U. 1997, nr 102, poz. 643, z późn. zm. zwanej dalej ustawą o TK.

⁵ Zgodnie z art. 175, ust. 1 Konstytucji RP wymiar sprawiedliwości w Rzeczypospolitej sprawują: Sąd Najwyższy, sądy powszechne, sądy administracyjne oraz sądy wojskowe.

⁶ Art. 173 Konstytucji RP.

⁷ L. Garlicki, 2003, *Polskie prawo konstytucyjne, Zarys wykładu*, Liber, s. 376.

⁸ Wyrok TK z dnia 14 kwietnia 1999 r., sygn. K 8/99, OTK ZU 1999, nr 3, poz. 41, s. 254-255.

⁹ Patrz: Rozdział 2 ustawy o TK - Postępowanie przed Trybunałem.

¹⁰ Art. 31, ust. 1 ustawy o TK.

sędziowie¹¹, zasadzie niezawisłości sędziów¹² czy też ostatecznym i wiążącym charakterze jego orzeczeń. Wskazując na cechy Trybunału Konstytucyjnego odróżniające go od sądów, należy wymienić: szczególny tryb powoływania sędziów (z uwagi na większy wpływ czynnika politycznego przy ich wyborze¹³) przyjmujący jednocześnie zasadę kadencyjności, niepodleganie nadzorowi jurysdykcyjnemu Sądu Najwyższego, wspomniany już brak związków pomiędzy Trybunałem Konstytucyjnym a Krajową Radą Sądowniczą, niestosowanie w postępowaniu przed Trybunałem Konstytucyjnym zasady dwuinstancyjności postępowania¹⁴.

O tym, że Trybunał Konstytucyjny jest sądem szczególnego rodzaju, świadczy również samo określenie tego organu Trybunałem, a więc sądem o szczególnych kompetencjach, którego funkcją jest rozstrzyganie spraw i sporów prawnych powstających w procesie stanowienia i stosowania prawa¹⁵.

Niezależność sędziego Trybunału Konstytucyjnego

Status sędziego Trybunału Konstytucyjnego kształtuje przede wszystkim zasada niezawisłości sędziów. Ustrojodawca przyznając członkom Trybunału Konstytucyjnego atrybut niezawisłości, nie precyzuje bliżej tego pojęcia¹⁶. Również niezawisłość sędziów sądowych nie została zdefiniowana w Konstytucji RP w żaden szczególny sposób. Co więcej, historycznie rzecz ujmując, nie ma legalnej definicji niezawisłości sędziowskiej, choć polskie konstytucje wskazywały na istnienie tej zasady, łącząc ją z podporządkowaniem sędziego prawu.

Nie oznacza to jednak, że pojęcie niezawisłości sędziowskiej nie zostało w żaden sposób zdefiniowane. O zasadzie tej mówi się jako o stworzeniu sędziemu takich warunków, by podczas wykonywania swoich czynności podejmował decyzje bezstronne, zgodnie z własnym sumieniem i aby był zabezpieczony przed ewentualnymi bezpośrednimi lub pośrednimi naciskami zewnętrznymi¹⁷. Takie rozumienie zasady potwierdził sam Trybunał Konstytucyjny, stwierdzając, że pojęcie niezawisłości ma jednoznaczną i ugruntowaną treść dającą podstawową gwarancję bezstronnego podejmowania rozstrzygnięć¹⁸.

¹¹ J. Galster, W. Szyszkowski, 2002, (w:) *Prawo konstytucyjne* pod red. Z. Witkowskiego, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”, s. 438.

¹² Art. 6, ust. 1 ustawy o TK.

¹³ L. Garlicki, 2005, *Sądy i Trybunały*, art. 194 (w:) *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Komentarz* pod red. L. Garlickiego, tom IV, Wydawnictwo Sejmowe, s. 2.

¹⁴ B. Banaszak, 1999, *Prawo konstytucyjne*, Wydawnictwo C.H. Beck, s. 104.

¹⁵ Patrz: art. 188 i 189 Konstytucji RP.

¹⁶ Patrz: art. 178, ust. 1 Konstytucji RP.

¹⁷ A. Gajewska, 2008, *Kilka uwag o niezawisłości sędziowskiej*, (w:) *Trzecia władza. Sądy i trybunały w Polsce. Materiały Jubileuszowego L. Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Prawa Konstytucyjnego Gdynia, 24-26 kwietnia 2008 roku*, pod red. A. Szmyta, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, s. 315.

¹⁸ Wyrok TK z dnia 9 listopada 1993 r., sygn. K 11/93, *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego w latach 1986-1995, tom IV, rok 1993*, Wydawnictwa Trybunału Konstytucyjnego, Warszawa

Zgodnie z regulacją konstytucyjną sędziowie Trybunału Konstytucyjnego w sprawowaniu swojego urzędu podlegają tylko Konstytucji¹⁹, podczas gdy podległość pozostałych sędziów dotyczy zarówno Konstytucji, jak i ustaw²⁰. To odmienne ujęcie pozycji sędziego Trybunału Konstytucyjnego i sędziów innych sądów jest zdeterminowane inną pozycją ustrojową tych organów oraz zadaniami, które zgodnie z wolą ustrojodawcy organy te w państwie spełniają²¹.

Ponadto, mimo że niezawisłość sędziów Trybunału Konstytucyjnego i niezawisłość sędziowska są pojęciami tożsamymi²², w odniesieniu do sędziów TK pojęcie to wymaga dostosowania do kadencyjności sprawowania urzędu. Zgodnie bowiem z rozwiązaniem przyjętym w Konstytucji RP²³ ponowny wybór do składu Trybunału Konstytucyjnego jest niedopuszczalny.

W stosunku do sędziów Trybunału Konstytucyjnego niezawisłość sędziowska oznacza, że członkowie TK w orzekaniu powinni się kierować obiektywnymi kryteriami oceny konstytucyjności prawa i swoim wewnętrznym przekonaniem co do trafności tej oceny i jej niezależności od wszelkich wpływów i nacisków z zewnątrz. Podległość konstytucji oznacza natomiast obowiązek kierowania się w procesie orzekania jej normami oraz zdeterminowanie systemem wartości, na których normy te się opierają i które realizuje ustawa zasadnicza²⁴.

Ponadto w dyskusjach nad niezawisłością przyjmuje się, że w państwach demokratycznych składają się na nią następujące elementy: bezstronność w stosunku do przedmiotu sprawy i uczestników postępowania, niezależność wobec instytucji i organów pozasądowych, samodzielność wobec innych organów sądowych, niepodleganie naciskom społecznym, w tym niezależność od nadmiernych trosk materialnych, od polityki, opinii społecznej, środków masowego przekazu²⁵.

Mówiąc o niezależności można w niej wyróżnić aspekt pozytywny i negatywny. Pozytywny aspekt oznacza nakaz stworzenia sędziemu takich warunków, aby pozostawał odporny na naciski, a podejmowane przez niego rozstrzygnięcia oparte były jedynie na przepisach prawa i nakazach sumienia. Aspekt negatywny niezawisłości oznacza natomiast zakaz poddawania

1993, str. 195 oraz z dnia 24 czerwca 1998 r., sygn. K 3/98, OTK ZU 1998, nr 4, poz. 52, s. 334.

¹⁹ Art. 195, ust. 1 Konstytucji RP.

²⁰ Art. 178, ust. 1 Konstytucji RP. Dotyczy to również członków Trybunału Stanu (patrz: art. 199, ust. 3 Konstytucji RP).

²¹ Zadaniem Trybunału Konstytucyjnego jest badanie legalności (zgodności z ustawami) przepisów wydanych przez organy państwowe. Sędziowie TK podlegają tylko Konstytucji. Oznacza to, że w procesie badania konstytucyjności prawa są oni zobowiązani kierować się jej normami.

²² S.J. Jaworski, 1996, *Niezawisłość sędziego Trybunału Konstytucyjnego (w): Konstytucja i gwarancje jej przestrzegania*, Księga pamiątkowa ku czci prof. Janiny Zakrzewskiej pod red. J. Trzcíńskiego i A. Jankiewicza, Wydawnictwa Trybunału Konstytucyjnego, s. 93-94.

²³ Art. 194, ust. 1, zd. 2 Konstytucji RP.

²⁴ K. Działocha, 1995, *Przepisy utrzymane w mocy, rozdział 4, art. 33a (w): Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej* pod red. L. Garlickiego, Wydawnictwo Sejmowe, s. 48-49.

²⁵ Wyrok TK z dnia 24 czerwca 1998 r., sygn. K 3/98, OTK ZU 1998, nr 4, poz. 52, s. 334, podobnie wyrok z dnia 14 kwietnia 1999 r., sygn. K 8/99, OTK 1999, nr 3, poz. 41, s. 255 oraz Z. Czeszejko-Sochacki, *Sądownictwo...*, s. 137.

sędziego jakimkolwiek naciskom zewnętrznym²⁶. Niezawisłość może być ponadto rozumiana w aspekcie subiektywnym i obiektywnym. Subiektywny jej aspekt określa wewnętrzne poczucie sędziego, który w sprawowaniu urzędu musi czuć się wolny od jakichkolwiek, bezpośrednich lub pośrednich, nacisków zewnętrznych. Aspekt obiektywny odnosi się natomiast do zewnętrznego postrzegania działań sędziego, tak aby w odbiorze społecznym istniało przeświadczenie o istnieniu niezawisłości²⁷.

Zgodnie z regulacją konstytucyjną sędziowie Trybunału Konstytucyjnego są niezawisli w sprawowaniu swojego urzędu²⁸. Zakres przedmiotowy zasady niezawisłości został więc ograniczony. Sprawowanie urzędu polega w pierwszej kolejności na orzekaniu, w dalszej kolejności zaś odnosi się do wszystkich działań sędziego związanych z procesem orzekania²⁹.

Nawiązanie, zmiana i ustanie stosunku służbowego sędziego Trybunału Konstytucyjnego

Dla określenia pozycji Trybunału Konstytucyjnego w systemie organów państwa istotne znaczenie ma sposób powoływania sędziów tego organu. Rozwiązanie przyjęte w polskim prawodawstwie jest wpisane w ogólne zasady powoływania przez Sejm organów państwa³⁰. Kandydatów na stanowisko Trybunału Konstytucyjnego przedstawia co najmniej pięćdziesięciu posłów lub Prezydium Sejmu. Uchwała Sejmu w sprawie wyboru sędziego Trybunału zapada bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ogólnej liczby posłów³¹.

Podstawowym argumentem przemawiającym za powierzeniem funkcji wybierania sędziów Trybunału Konstytucyjnego Sejmowi jest to, że wydawane przez Trybunał Konstytucyjny orzeczenia oddziałują na ustawodawstwo i kształtowanie decyzji politycznych. Przekazanie władzy legislaturze w zakresie obsadzania stanowisk sędziowskich ma w założeniu równoważyć ten stan rzeczy. Parlamentarny tryb powoływania składu Trybunału Konstytucyjnego powinien ponadto zapewniać wszystkim siłom politycznym wpływ na skład sądu, jednakże w tym celu należałoby wprowadzić warunek kwalifikowanej większości głosów³². Natomiast z punktu widzenia Trybunału Konstytucyjnego, wybór jego składu przez parlament stwarza namiastkę demokratycznej legitymacji sądu, koniecznej ze względu na przysługujące Trybunałowi Konstytucyjnemu prawo korygowania ustawodawczych decyzji przedstawiciela narodu³³.

²⁶ J. Sobczak, 2005, (w:) *Polskie prawo konstytucyjne* pod red. W. Skrzydło, Oficyna Wydawnicza Verba, s. 387.

²⁷ L. Garlicki, *Sądy i Trybunały*, art. 178 (w:) *Konstytucja...*, s. 9.

²⁸ Patrz: art. 195, ust. 1 Konstytucji RP.

²⁹ T. Ereciński, 2002, *Komentarz do prawa o ustroju sądów powszechnych i ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa*, pod red. J. Gudowskiego, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, s. 104.

³⁰ B. Szmulik, 2001, *Sądownictwo konstytucyjne, Ochrona konstytucyjności prawa w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 114.

³¹ Art. 5, ust. 4 ustawy o TK.

³² L. Garlicki, 1987, *Sądownictwo konstytucyjne w Europie Zachodniej*, PWN, s. 97.

³³ L. Garlicki, *Sądy i Trybunały*, art. 194 (w:) *Konstytucja...*, s. 4.

Zgodnie z regulacjami polskiej ustawy zasadniczej Trybunał Konstytucyjny składa się z piętnastu sędziów wybieranych spośród osób wyróżniających się wiedzą prawniczą³⁴. Jest to kryterium ogólne, można jednak przyjąć, że chodzi o osoby, które ze względu na swoje osiągnięcia w działalności naukowej lub zawodowo-praktycznej, znane są w środowisku prawniczym³⁵. Sędzia nie musi jednak posiadać określonego stopnia naukowego, który miałby potwierdzać fakt wyróżniania się przez niego wiedzą prawniczą. Niedawno pojawił się jednak projekt zmian w doborze sędziów Trybunału Konstytucyjnego postulujący wprowadzenie obowiązku posiadania przez kandydata na członka Trybunału tytułu naukowego doktora nauk prawnych³⁶. Należy uznać, że rozwiązanie to, jakkolwiek zmierzające do odpolitycznienia składu Trybunału, nie jest gwarantem zwiększenia fachowości składu. O posiadanym przygotowaniu do orzekania w Trybunale Konstytucyjnym świadczy nie tylko sam tytuł naukowy, ale również doświadczenie prawnicze, wieloletnia praktyka orzecznicza, wiedza legislacyjna nabyta w czasie pracy przy tworzeniu treści aktów prawnych. Doświadczenie w ten sposób zdobyte jest w stanie zapewnić odpowiednie przygotowanie merytoryczne, wskazujące na wyróżnianie się wiedzą prawniczą, nawet jeśli wiedza ta nie została potwierdzona odpowiednio wysokim tytułem naukowym.

Formalne wymagania kwalifikacyjne do zajmowania stanowiska sędziego Trybunału ustalone są w ustawie³⁷. Zgodnie z tymi wymaganiami sędzią Trybunału może być osoba, która posiada kwalifikacje do zajmowania stanowiska sędziego Sądu Najwyższego lub Naczelnego Sądu Administracyjnego. Osoba ubiegająca się o stanowisko sędziego Trybunału Konstytucyjnego powinna zatem spełniać szereg wymagań, do których należą: posiadanie obywatelstwa polskiego i korzystanie z pełni praw cywilnych i publicznych³⁸, ukończone wyższe studia prawnicze w Polsce i uzyskanie tytułu magistra³⁹ lub zagraniczne studia uznane w Polsce⁴⁰, wyróżnianie się nieskazitelnym charakterem⁴¹ oraz wysokim poziomem wiedzy prawniczej⁴²,

³⁴ Art. 194, ust. 1, zd. 1 Konstytucji RP.

³⁵ Z. Czeszejko-Sochacki, L. Garlicki, J. Trzciński, 1999, *Komentarz do ustawy o Trybunale Konstytucyjnym z dnia 1 sierpnia 1997 roku* (Dz.U. nr 102, poz. 643), Wydawnictwo Sejmowe, s. 59.

³⁶ Projekt autorstwa Sojuszu Lewicy Demokratycznej zakładający ponadto utworzenie Kolegium Elektorów, mającego wskazywać Sejmowi kandydatów na sędziów Trybunału Konstytucyjnego. Kolegium miałoby się składać z dwóch przedstawicieli Prezydenta RP, dwóch reprezentantów Zgromadzenia Ogólnego Sędziów SN, dwóch reprezentujących Zgromadzenie Ogólne Sędziów NSA oraz dwóch z Krajowej Rady Sądownictwa, a także po jednym przedstawicielu wydziałów prawa polskich uczelni akademickich mających uprawnienia do nadawania stopnia doktora nauk prawnych i reprezentanta Komitetu Nauk Prawnych PAN.

³⁷ Art. 5, ust. 3 ustawy o TK.

³⁸ Art. 22, ust. 1, pkt 1 ustawy z dnia 23 listopada 2002 r. o Sądzie Najwyższym, Dz.U. 2002, nr 240, poz. 2052, z późn. zm. i art. 12, ust. 1, pkt 1 ustawy z dnia 11 maja 1995 r. o Naczelnym Sądzie Administracyjnym, Dz.U. 1995, nr 74, poz. 368, z późn. zm.

³⁹ Art. 22, ust. 1, pkt 3 ustawy o Sądzie Najwyższym i art. 12, ust. 1, pkt 3 ustawy o Naczelnym Sądzie Administracyjnym.

⁴⁰ Art. 22, ust. 1, pkt 3 ustawy o Sądzie Najwyższym.

⁴¹ Art. 22, ust. 1, pkt 2 ustawy o Sądzie Najwyższym i art. 12, ust. 1, pkt 2 ustawy o Naczelnym Sądzie Administracyjnym.

zdolność, ze względu na stan zdrowia, do pełnienia obowiązków sędziego⁴³, co najmniej dziesięcioletni staż pracy na stanowisku sędziego lub prokuratora, adwokata, radcy prawnego lub notariusza⁴⁴ lub w instytucjach publicznych na stanowiskach związanych ze stosowaniem lub tworzeniem prawa⁴⁵. Od tego ostatniego obowiązku zwolniona jest osoba posiadająca co najmniej stopień doktora habilitowanego nauk prawnych, która pracowała w polskiej szkole wyższej, Polskiej Akademii Nauk, instytucie naukowo-badawczym lub innej placówce naukowej⁴⁶. Ustawa o Naczelnym Sądzie Administracyjnym (Dz.U. 1995, nr 74, poz. 368, z późn. zm.) zawiera ponadto warunek ukończenia 35. roku życia przez osobę ubiegającą się o stanowisko sędziego Trybunału Konstytucyjnego.

W praktyce większość sędziów TK rekrutuje się spośród profesorów prawa, co odróżnia Trybunał zarówno od Sądu Najwyższego, jak też od Naczelnego Sądu Administracyjnego oraz sądów powszechnych i wnosi pewną specyfikę do sposobu działania Trybunału⁴⁷. Obecnie w Trybunale Konstytucyjnym zasiada jedenastu profesorów prawa, jeden doktor i jeden doktor habilitowany nauk prawnych oraz dwóch sędziów z tytułem naukowym magistra. Sędziami Trybunału Konstytucyjnego są zarówno nauczyciele akademicy, prawnicy, jak i osoby pełniące przed objęciem funkcji sędziego Trybunału ważne funkcje publiczne oraz funkcje ekspertów przy organach państwowych.

Jak już powiedziano, w skład Trybunału Konstytucyjnego wchodzi 15 sędziów⁴⁸. Rozwiązanie to jest o tyle korzystne, że niewielka liczebność składu umożliwia podejmowanie orzeczeń w pełnym składzie⁴⁹, a nieparzysta liczba sędziów wyklucza sytuacje, w których w orzekającym w pełnym składzie Trybunale nie udałoby się uzyskać większości⁵⁰. Co więcej określenie w Konstytucji RP sztywnej liczby sędziów oddala od ustawodawcy zwykłego pokusę zwiększenia liczby sędziów wybieranych przez określony skład parlamentu. Sędziów nie może być również mniej niż 15, a w razie powstania wakatów, obowiązkiem Sejmu jest możliwie szybkie ich uzupełnienie. Nie ma jednak przeszkód, by przejściowo Trybunał Konstytucyjny działał w zmniejszonym składzie⁵¹.

⁴² Art. 22, ust. 1, pkt 4 ustawy o Sądzie Najwyższym i art. 12, ust. 1, pkt 6 ustawy o Naczelnym Sądzie Administracyjnym.

⁴³ Art. 22, ust. 1, pkt 5 ustawy o Sądzie Najwyższym.

⁴⁴ Art. 22, ust. 1, pkt 6 ustawy o Sądzie Najwyższym i art. 12, ust. 1, pkt 5 ustawy o Naczelnym Sądzie Administracyjnym.

⁴⁵ Art. 12, ust. 1, pkt 5 ustawy o Naczelnym Sądzie Administracyjnym.

⁴⁶ Art. 22, ust. 2 ustawy o Sądzie Najwyższym i art. 12, ust. 2 ustawy o Naczelnym Sądzie Administracyjnym.

⁴⁷ L. Garlicki, *Polskie...*, s. 376.

⁴⁸ Art. 194, ust. 1, zd. 1 Konstytucji RP.

⁴⁹ L. Garlicki, *Sądy i Trybunały*, art. 194 (w:) *Konstytucja...*, s. 2.

⁵⁰ A. M. Ludwikowska, 2002, *Sądownictwo konstytucyjne w Europie Środkowowschodniej*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”, s. 66.

⁵¹ L. Garlicki, *Sądy i Trybunały*, art. 194 (w:) *Konstytucja...*, s. 3-4.

Każdy z sędziów wybierany jest przez Sejm indywidualnie na dziewięcioletnią kadencję⁵². Rozwiązanie to oznacza, że kadencja każdego członka Trybunału trwa dziewięć lat nawet wówczas, gdy został on wybrany w miejsce sędziego, który odszedł z Trybunału przed upływem kadencji. Kadencja biegnie zatem odrębnie dla każdego z sędziów, a tym samym stopniowo musi dojść do rozproszenia w czasie poszczególnych nominacji sędziowskich⁵³.

Przyjęte rozwiązanie służyć ma wyeliminowaniu sytuacji, w których jednocześnie wybierana byłaby większa grupa sędziów, ponieważ miałoby to zbyt silny kontekst polityczny i mogłoby prowadzić do zakłócenia ciągłości funkcjonowania Trybunału Konstytucyjnego⁵⁴.

Trwająca dziewięć lat kadencja sędziów Trybunału Konstytucyjnego jest wyraźnie dłuższa od kadencji parlamentu i Prezydenta RP⁵⁵. Jest to również najdłuższa ze wszystkich znanych polskiej konstytucji okresów kadencji. Przyjęte w Konstytucji RP rozwiązanie powoduje, że w składzie Trybunału znajdują się sędziowie wybrani przez dwa, a czasem nawet trzy kolejne parlamenty, co zapewnia pluralizm składu Trybunału i ułatwia zachowanie bezstronności⁵⁶.

Zgodnie z regulacją konstytucyjną ponowny wybór do składu Trybunału Konstytucyjnego jest niedopuszczalny⁵⁷, niezależnie, czy miałby on nastąpić bezpośrednio po zakończeniu kadencji, czy po upływie jakiegoś okresu. Sędzią Trybunału Konstytucyjnego można więc zostać tylko raz w życiu. Regulacja ta jest oczywistą gwarancją niezawisłości sędziowskiej⁵⁸, ponieważ sędzia, przed którym stałaby perspektywa ponownego wyboru, mógłby być narażony na pokusę zachowania dobrych stosunków z większością parlamentarną decydującą o ponownym wyborze, a to mogłoby się przekładać na jego działania orzecznicze⁵⁹. Rozwiązanie to pozwala również na stałe odnawianie składu sądu konstytucyjnego, co z jednej strony zapobiegać ma skostnieniu orzeczniczemu i ułatwiać dynamiczne podejście do procesu interpretacji konstytucji, a z drugiej, umożliwia organom politycznym wprowadzenie nowych sędziów do składu Trybunału⁶⁰.

Kolejną regulacją kształtującą status prawny sędziego Trybunału Konstytucyjnego jest zasada, zgodnie z którą członkowie Trybunału są zasadniczo nieusuwalni. Przyjęcie zasady nieusuwalności sędziego Trybunału Konstytucyjnego nie oznacza jednak całkowitego zakazu odwołania sędziego ze stanowiska. Ma ona natomiast na celu stworzenie gwarancji ustawowych, by odwołanie członka Trybunału Konstytucyjnego odbywało się jedynie w wy-

⁵² Art. 194, ust. 1, zd. 1 Konstytucji RP.

⁵³ L. Garlicki, *Sądy i Trybunały*, art. 194 (w:) *Konstytucja...*, s. 8.

⁵⁴ L. Garlicki, *Polskie...*, s. 375.

⁵⁵ L. Garlicki, *Sądy i Trybunały*, art. 194 (w:) *Konstytucja...*, s. 2.

⁵⁶ L. Garlicki, *Sądy i Trybunały*, art. 194 (w:) *Konstytucja...*, s. 8.

⁵⁷ Art. 194, ust. 1, zd. 2 Konstytucji RP.

⁵⁸ L. Garlicki, *Sądy i Trybunały*, art. 194 (w:) *Konstytucja...*, s. 9.

⁵⁹ L. Garlicki, *Sądy i Trybunały*, art. 195 (w:) *Konstytucja...*, s. 5.

⁶⁰ L. Garlicki, *Sądy i Trybunały*, art. 194 (w:) *Konstytucja...*, s. 8.

padkach i na zasadach określonych w ustawie⁶¹. Ustawa o Trybunale Konstytucyjnym określa sytuacje, w których następuje wygaśnięcie mandatu sędziego konstytucyjnego. Należą do nich: stwierdzenie orzeczeniem komisji lekarskiej trwałej niezdolności do pełnienia obowiązków członka Trybunału Konstytucyjnego z powodu choroby, ułomności lub upadku sił, skazanie prawomocnym wyrokiem sądu, prawomocne orzeczenie dyscyplinarne o skazaniu na karę usunięcia ze stanowiska sędziego Trybunału Konstytucyjnego oraz zrzeczenie się stanowiska sędziego Trybunału Konstytucyjnego⁶², przy czym ustawa przyjmuje, że odmowa złożenia ślubowania jest również uważana za zrzeczenie się tego stanowiska⁶³.

W przypadku zrzeczenia się sędzia nie jest zobowiązany do podania rzeczywistych powodów rezygnacji, zaś Sejm nie może odmówić przyjęcia jego zrzeczenia się funkcji.

Wygaśnięcie mandatu sędziego Trybunału Konstytucyjnego z powodu choroby, ułomności lub upadku sił możliwe jest tylko wtedy, gdy na skutek tych przypadłości zdrowotnych sędzia stał się trwale niezdolny do wykonywania obowiązków sędziego. Wynika z tego, że nawet uznanie sędziego za inwalidę nie daje jeszcze wystarczających podstaw do odwołania go ze stanowiska, o ile inwalidztwo nie wywoła trwałej niezdolności do pełnienia obowiązków sędziowskich⁶⁴.

Konstytucja RP milczy natomiast na temat możliwości pozbawienia sędziego urzędu, mimo że kwestię tę reguluje szeroko w odniesieniu do sędziów sądów powszechnych⁶⁵. Braku regulacji w tej kwestii nie należy jednak rozumieć jako ustanowienia nieusuwalności absolutnej, ponieważ zawsze mogą się pojawić sytuacje, gdy wcześniejsze odejście z urzędu stanie się konieczne. Określenie przesłanek utraty stanowiska, a także procedury podejmowania rozstrzygnięć powinno jednak gwarantować zarówno zachowanie odrębności ustrojowej Trybunału Konstytucyjnego, jak i chronić sędziego przed możliwością wywierania na niego nacisków. W szczególności przyjąć należy, że rozstrzygnięcie o przedterminowej utracie urzędu powinno być podejmowane przez sam Trybunał Konstytucyjny, lub wyjątkowo przez inny organ władzy sądowniczej, a przesłanki tej utraty powinny zostać ujęte w postać możliwie precyzyjnych hipotez ustawowych. Wykluczone byłoby natomiast przyznanie kompetencji odwołania sędziego Trybunału Konstytucyjnego Sejmowi⁶⁶.

Ustawa przewiduje ponadto, że sędzia konstytucyjny po zakończeniu swej kadencji przechodzi w stan spoczynku⁶⁷. Alternatywą dla tego rozwiązania jest przysługujące sędziemu prawo powrotu na zajmowane wcześniej stanowisko lub otrzymania stanowiska równorzędnego stanowisku poprzed-

⁶¹ S.J. Jaworski, *Niezawistość...*, s. 98.

⁶² Art. 11, ust. 1 ustawy o TK.

⁶³ Art. 5, ust. 6 ustawy o TK.

⁶⁴ S.J. Jaworski, *Niezawistość...*, s. 99.

⁶⁵ Patrz: art. 180, ust. 2-5 Konstytucji RP.

⁶⁶ L. Garlicki, *Sądy i Trybunały*, art. 194 (w:) *Konstytucja...*, s. 6.

⁶⁷ Art. 6, ust. 6 ustawy o TK.

nio zajmowanemu⁶⁸. Oba wskazane rozwiązania mają zapobiec sytuacji, w której sędzia zbliżający się do końca kadencji w Trybunale Konstytucyjnym mógłby zostać wystawiony na pokusy objęcia innych prestiżowych stanowisk, co mogłoby utrudniać zachowanie niezawisłości wobec organów, od których decyzje te miałyby zależeć⁶⁹.

Przyjęte w Konstytucji i ustawie o Trybunale Konstytucyjnym rozwiązania dotyczące obsadzania i zwalniania stanowisk sędziowskich dostosowane jest do funkcji Trybunału Konstytucyjnego⁷⁰. Jak już wspomniano zapewnia ono zmianę jego składu zapewniając jednocześnie stabilność kierunku orzecznictwa, stabilność działania sądu konstytucyjnego oraz gwarantuje profesjonalizm składu⁷¹. Jest to możliwe dzięki ograniczeniu zmian na stanowiskach sędziów Trybunału do zmian indywidualnych zamiast odnawiania całego składu Trybunału Konstytucyjnego w jednych wyborach. W ten sposób Sejm właściwie każdej kadencji może wpływać na skład personalny Trybunału Konstytucyjnego, ale żaden Sejm nie decyduje o jego składzie w całości. Omówione rozwiązanie prawne przeciwdziała tworzeniu się zależności, które mogą stać się zagrożeniem dla niezawisłości sędziowskiej⁷².

Obowiązki sędziego Trybunału Konstytucyjnego

Ustawa o Trybunale Konstytucyjnym nakłada na sędziów tego sądu szereg obowiązków związanych z pełnionym urzędem.

Jednym z podstawowych obowiązków sędziego Trybunału Konstytucyjnego jest nakaz postępowania zgodnie ze złożonym ślubowaniem. Zgodnie z ustawą o Trybunale Konstytucyjnym, osoba wybrana na stanowisko sędziego Trybunału składa wobec Prezydenta RP ślubowanie, zgodnie z którym zobowiązuje się wiernie służyć Narodowi, stać na straży Konstytucji, bezstronnie i z najwyższą starannością wypełniać powierzone obowiązki sędziego Trybunału Konstytucyjnego.

Jednym z obowiązków związanych z pełnieniem funkcji członka Trybunału jest zakaz łączenia stanowiska sędziego Trybunału Konstytucyjnego z innymi stanowiskami i rodzajami zatrudnienia. Obowiązek ten nie został bezpośrednio sformułowany w Konstytucji RP. Nie zawiera go również ustawa o Trybunale Konstytucyjnym. Natomiast ustawa ta poprzez odesłanie do praw i obowiązków sędziów Sądu Najwyższego⁷³ wskazuje na zakazy łączenia stanowisk, jakim podlegają sędziowie Trybunału Konstytucyjnego.

Zgodnie ze wspomnianym odesłaniem sędziemu konstytucyjnemu nie wolno obok piastowanego stanowiska sędziowskiego pozostawać w innym stosunku służbowym lub stosunku pracy, z wyjątkiem zatrudnienia na stanowisku dydaktycznym, naukowo-dydaktycznym lub naukowym w łącznym wymiarze nieprzekraczającym pełnego wymiaru czasu pracy pracowników

⁶⁸ Art. 6, ust. 7 ustawy o TK.

⁶⁹ L. Garlicki, *Sądy i Trybunały*, art. 195 (w:) *Konstytucja...*, s. 5.

⁷⁰ B. Banaszak, *Prawo...*, s. 106.

⁷¹ A.M. Ludwikowska, *Sądownictwo...*, s. 72.

⁷² B. Banaszak, *Prawo...*, s. 106.

⁷³ Art. 6, ust. 8 ustawy o TK.

zatrudnionych na tych stanowiskach. Sędziemu Trybunału Konstytucyjnego nie wolno także podejmować innego zajęcia, które by przeszkadzało w pełnieniu obowiązków sędziowskich albo mogło uchybiać jego godności lub zachwiać zaufanie do jego bezstronności⁷⁴. Ten ostatni zakaz ma więc charakter względny, gdyż obowiązuje tylko wtedy, gdy wykonywanie przez sędziego innych zajęć koliduje z wypełnianiem przez niego obowiązków, dbaniem o godność sędziego lub zachowaniem bezstronności. Takie ujęcie zakazu jest nieprecyzyjne, ponieważ ustawa nie wyjaśnia użytych tu cennych sformułowań ani nie zawiera katalogu zajęć mogących kolidować z zajmowaniem stanowiska sędziego, pozostawiając te kwestie rozstrzygnięciu doktryny i praktyki⁷⁵. O zamiarze podjęcia, a także o podjęciu innego zajęcia lub sposobu zarabkowania sędziego zawiadamia Prezesa Trybunału Konstytucyjnego, który wydaje decyzję o sprzecznie, jeżeli uzna, że podejmowanie lub kontynuowanie tych czynności będzie przeszkadzało w pełnieniu obowiązków sędziego lub zagrażało godności sędziego lub jego bezstronności⁷⁶.

Ustawa wprowadza ponadto szereg innych zakazów, zgodnie z którymi sędziemu nie wolno być członkiem zarządu, rady nadzorczej, komisji rewizyjnej spółki prawa handlowego, spółdzielni, członkiem zarządu fundacji prowadzącej działalność gospodarczą, posiadać w spółce prawa handlowego więcej niż 10% akcji lub udziały przedstawiające więcej niż 10% kapitału zakładowego, a także prowadzić działalności gospodarczej na własny rachunek lub wspólnie z innymi osobami albo zarządzać taką działalnością, być przedstawicielem lub pełnomocnikiem w prowadzeniu takiej działalności⁷⁷.

Sędziów Trybunału Konstytucyjnego wiąże ponadto obowiązek zachowania apolityczności. Wyraża się on w tym, że sędziowie w okresie zajmowania stanowiska nie mogą należeć do partii politycznej, związku zawodowego ani prowadzić działalności publicznej nie dającej się pogodzić z zasadami niezależności sądów i niezawisłości sędziów⁷⁸.

O ile przesłanka przynależności do partii politycznej i związku zawodowego jest jednoznaczna, o tyle przesłanka działalności politycznej podlega wartościowaniu z punktu widzenia niezależności Trybunału Konstytucyjnego i niezawisłości sędziego. Celem wprowadzenia tej regulacji jest zabezpieczenie przed uwikłaniem sędziego w polityczne zależności, które mogłyby stanowić zagrożenie dla jego niezawisłości w zakresie orzekania, ale też wpływać na pozycję samego Trybunału Konstytucyjnego⁷⁹. Regulacja ta ma zapobiec sytuacji, w której sędzia prowadzący jakąś działalność publiczną znalazł się w stosunku podwładności, np. podległości służbowej lub zobowiązań finansowych, wskutek czego możliwe byłoby wywieranie na niego

⁷⁴ Art. 37, § 1 i 2 ustawy o SN.

⁷⁵ S. J. Jaworski, *Niezawisłość...*, s. 96.

⁷⁶ Art. 37, § 4 ustawy o SN w zw. z art. 6, ust. 8 ustawy o TK.

⁷⁷ Art. 37, § 3 ustawy o SN.

⁷⁸ Art. 195, ust. 3 Konstytucji RP.

⁷⁹ Z. Czeszejko-Sochacki, *Sądownictwo...*, s. 151.

nacisków zmierzających do wydania przez niego określonego orzeczenia⁸⁰. Kwestią otwartą pozostaje natomiast, czy wprowadzenie formalnego zakazu działalności politycznej jest wystarczające dla zapobieżenia powstawaniu politycznych zależności⁸¹.

Należy zauważyć, że obowiązek zachowania apolityczności odnosi się do okresu zajmowania stanowiska sędziego Trybunału Konstytucyjnego, natomiast nie znajduje zastosowania po przejściu sędziego w stan spoczynku. Taka interpretacja prowadzi jednak do wniosku, że po przejściu w stan spoczynku sędzia Trybunału Konstytucyjnego nie tylko może zostać członkiem partii politycznej lub związku zawodowego, ale też może prowadzić działalność niedającą się pogodzić z zasadami niezależności sądów i niezawisłości sędziów. W związku z niekonsekwencją, jaka może wynikać z przytoczonej regulacji, należy przyjąć, że konstytucyjny nakaz zachowania apolityczności nie zakazuje ustawodawcy zwykłym stworzenia odpowiednio gęstszej sieci ograniczeń w tym zakresie⁸².

Na podstawie przepisów odsyłających do ustawy o Sądzie Najwyższym (Dz.U. 2002, nr 240, poz. 2052, z późn. zm.), na sędziach Trybunału Konstytucyjnego ciążyą ponadto inne obowiązki. Należą do nich: obowiązek zachowania tajemnicy dotyczącej okoliczności sprawy, obowiązek składania oświadczeń o stanie majątkowym, obowiązek zachowania drogi służbowej czy obowiązek używania stroju urzędowego.

Zgodnie z przepisami ustawy⁸³, sędzia jest obowiązany zachować w tajemnicy okoliczności sprawy, o których dowiedział się poza jawną rozprawą sądową, ze względu na pełnione stanowisko sędziego. Obowiązek ten trwa także po ustaniu stosunku służbowego, a ustaje jedynie, gdy sędzia składa zeznania jako świadek przed sądem. W tym wypadku zwolnienie sędziego od obowiązku zachowania tajemnicy następuje pod warunkiem, że ujawnienie okoliczności, o których dowiedział się sędzia, nie zagraża dobru państwa ani ważnemu interesowi prywatnemu niesprzecznemu z celami wymiaru sprawiedliwości.

Obowiązek zachowania tajemnicy nie obowiązuje więc, jeśli ujawnienie faktów poznanych przez sędziego nie zagraża wymienionym powyżej wartościom oraz w sytuacji, gdy sędzia pozyskał wiedzę o jakichś okolicznościach poza wykonywaniem obowiązków służbowych, a więc w życiu prywatnym. Nakaz zachowania tajemnicy nie obowiązuje ponadto w postępowaniu sądowym, w którym sędzia Trybunału Konstytucyjnego występuje w innej roli procesowej niż świadek (np. jest stroną) oraz w postępowaniu przed innym organem (np. prokuratorem)⁸⁴.

Warto ponadto podkreślić, że zarówno w postępowaniu karnym, jak i cywilnym ma zastosowanie regulacja, według której przebieg narady i gło-

⁸⁰ M. Masternak-Kubiak, 1998, *Ustawa o Trybunale Konstytucyjnym, stan prawny na dzień 1 stycznia 1998 r.*, Wydawnictwo Prawnicze PWN, s. 36.

⁸¹ Z. Czeszejko-Sochacki, *Sądownictwo...*, s. 152.

⁸² L. Garlicki, *Sądy i Trybunały*, art. 195 (w:) *Konstytucja...*, s. 7.

⁸³ Art. 6, ust. 8 ustawy o TK w związku z art. 35 ustawy o SN.

⁸⁴ B. Szmulik, 2008, *Pozycja ustrojowa Sądu Najwyższego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Wydawnictwo C.H. Beck, s. 373.

sowania nad orzeczeniem jest tajny, a zwolnienie od zachowania w tym względzie tajemnicy nie jest dopuszczalne⁸⁵. Sędzia Trybunału Konstytucyjnego nie może więc ujawnić w żadnym postępowaniu przebiegu narady i głosowania nad orzeczeniem zapadłym w postępowaniu przed Trybunałem⁸⁶.

Sędzia Trybunału Konstytucyjnego ma ponadto obowiązek składania oświadczeń o swoim stanie majątkowym. Oświadczenie to dotyczy majątku odrębnego oraz objętego małżeńską wspólnością majątkową. Powinno zawierać w szczególności informacje o posiadanych zasobach pieniężnych, nieruchomościach, udziałach i akcjach w spółkach prawa handlowego, a ponadto o nabytym w drodze przetargu przez sędziego Trybunału Konstytucyjnego lub jego małżonka mieniu, jeśli zbywcą był Skarb Państwa lub inna państwowa lub samorządowa osoba prawna. Analizy danych zawartych w oświadczeniu dokonuje Prezes Trybunału Konstytucyjnego⁸⁷. Złożenie wspomnianego oświadczenia jest służbowym obowiązkiem sędziego zabezpieczonym rygorem odpowiedzialności dyscyplinarnej⁸⁸.

Kolejnym obowiązkiem nałożonym na sędziego Trybunału Konstytucyjnego jest nakaz zachowania drogi służbowej. Polega on na tym, że wszelkie żądania, wystąpienia i zażalenia w sprawach związanych z pełnionym urzędem sędziego może wносить drogą służbową, a więc do Prezesa Trybunału Konstytucyjnego. We wspomnianych sprawach sędzia nie może natomiast zwracać się do instytucji i osób postronnych ani podawać sprawy do wiadomości publicznej⁸⁹.

Nie jest natomiast konieczne zachowanie drogi służbowej w sprawach wynikających z roszczeń ze stosunku służbowego sędziego. Sędzia jak każdy obywatel posiada konstytucyjnie zagwarantowane prawo do sądu, powinien jednak korzystać z niego powściągliwie, a więc jedynie w wypadkach koniecznych i po wyczerpaniu wszelkich możliwości załatwienia sprawy na drodze służbowej⁹⁰. Sędzia niezwłocznie zawiadamia Prezesa Trybunału Konstytucyjnego o toczącej się sprawie sądowej, w której występuje w charakterze strony lub uczestnika postępowania⁹¹. Nakaz ten dotyczy każdego rodzaju postępowania sądowego (karnego i cywilnego), nie dotyczy natomiast postępowania administracyjnego w sferze przedsądowej. Obowiązuje zarówno w sytuacji, gdy sędzia inicjuje postępowanie, jak i wtedy, gdy jest innym jego uczestnikiem, a także pełnomocnikiem lub przedstawicielem strony. Jeśli natomiast sędzia Trybunału Konstytucyjnego jest świadkiem

⁸⁵ Art. 108, § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 roku – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. 1997, nr 89, poz. 555, z późn. zm.

⁸⁶ B. Szmulik, *Pozycja...*, s. 373.

⁸⁷ Art. 6, ust. 8 ustawy o TK w związku z art. 38 ustawy o SN, w związku z art. 87, § 1 ustawy z dnia 27 lipca 2001 roku Prawo o ustroju sądów powszechnych, Dz.U. 2001, nr 98, poz. 1070, z późn. zm.

⁸⁸ B. Szmulik, *Pozycja...*, s. 374.

⁸⁹ Art. 6, ust. 8 ustawy o TK w związku z art. 40 ustawy o SN.

⁹⁰ B. Szmulik, *Pozycja...*, s. 375.

⁹¹ Art. 6, ust. 8 ustawy o TK w związku z art. 41 ustawy o SN.

w postępowaniu, nie posiada obowiązku powiadamiania o tym Prezesa Trybunału.

Obowiązek powiadomienia o toczącym się postępowaniu nie może być utożsamiany z obowiązkiem uzyskania akceptacji Prezesa Trybunału dla udziału w sprawie, ponieważ żaden organ nie może sędziemu zabronić wszczęcia postępowania ani zmusić do określonego zachowania w procesie⁹².

Do obowiązków sędziego Trybunału Konstytucyjnego należy ponadto obowiązek używania na rozprawach stroju urzędowego. Strojem urzędowym sędziego Trybunału na rozprawie sądowej jest czarna toga z białoczerwonymi lamówkami na kołnierzu i mankietach i białoczerwonym żabotem oraz czarny biret bez lamówek. Dodatkowo strój urzędowy przewodniczącego składu orzekającego uzupełnia łańcuch z godłem Rzeczypospolitej Polskiej⁹³. Jak już powiedziano, używanie stroju urzędowego obowiązuje sędziego na rozprawie. Oznacza to, że sędzia występuje bez togi i biretu na posiedzeniach jawnych innych niż rozprawa, na posiedzeniach niejawnych oraz gdy nie wykonuje czynności sędziowskich. Dlatego też niewłaściwe, a nawet niedopuszczalne jest używanie togi np. na korytarzach sądowych, w sekretariatach czy bufetach⁹⁴.

Prawa sędziego Trybunału Konstytucyjnego

Obok szeregu obowiązków ciążących na członkach Trybunału Konstytucyjnego, sędziom tego organu przysługuje również wiele istotnych uprawnień.

Jednym z najważniejszych praw kształtujących status sędziego Trybunału Konstytucyjnego jest immunitet sędziowski⁹⁵. Jego istota wyraża się w zakazie pociągnięcia sędziego konstytucyjnego do odpowiedzialności karnej, a także pozbawienia go wolności bez uprzedniej zgody Trybunału Konstytucyjnego⁹⁶. Zgodę na podejmowanie wobec sędziego wspomnianych działań wyraża Zgromadzenie Ogólne Sędziów Trybunału Konstytucyjnego, z wyłączeniem sędziego, którego wniosek dotyczy⁹⁷. Do czasu podjęcia uchwały wolno w stosunku do sędziego podejmować tylko czynności nie cierpiące zwłoki⁹⁸. Immunitet chroni sędziego również przed zatrzymaniem lub aresztowaniem (immunitet nietykalności)⁹⁹. Jedynym wyjątkiem jest sy-

⁹² B. Szmulik, *Pozycja...*, s. 375-376.

⁹³ Patrz: rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2007 roku w sprawie określenia wzoru stroju urzędowego sędziów na rozprawie, Dz.U. 2007, nr 172, poz. 1213 oraz § 13 Regulaminu Trybunału Konstytucyjnego stanowiącego załącznik do Uchwały Zgromadzenia Ogólnego Sędziów Trybunału Konstytucyjnego z dnia 3 października 2006 roku w sprawie regulaminu Trybunału Konstytucyjnego, M.P. 2006, nr 72, poz. 720.

⁹⁴ J. Gudowski (w:) 2002, Komentarz do prawa o ustroju sądów powszechnych i ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, s. 239

⁹⁵ Art. 196 Konstytucji RP.

⁹⁶ Art. 196, zd. 1 Konstytucji RP.

⁹⁷ Art. 7, ust. 1 ustawy o TK.

⁹⁸ Art. 7, ust. 4 ustawy o TK.

⁹⁹ Art. 196, zd. 2 Konstytucji RP.

tuacja ujęcia sędziego na gorącym uczynku przestępstwa, kiedy to zatrzymanie jest możliwe, jeśli jest ono niezbędne dla zapewnienia prawidłowego toku postępowania. O zatrzymaniu niezwłocznie powiadamia się Prezesa Trybunału Konstytucyjnego, który może nakazać natychmiastowe zwolnienie zatrzymanego¹⁰⁰. Immunitet ma zatem charakter immunitetu procesowego, gdyż nie uchyla karalności czy też przestępczości czynu sędziego, lecz stanowi przeszkodę procesową, uniemożliwiającą wszczęcie i przeprowadzenie postępowania karnego¹⁰¹. Ma on również charakter względny, gdyż może zostać uchylony za zgodą Trybunału Konstytucyjnego¹⁰². Immunitet obejmuje wszystkie czyny sędziego, zarówno wiążące się z urzędowaniem, jak i nie mające takiego związku¹⁰³. Powstaje z chwilą objęcia stanowiska i złożenia ślubowania, a ustaje z chwilą wygaśnięcia mandatu. Na skuteczność immunitetu nie ma wpływu przerwa w pełnieniu obowiązków sędziego spowodowana chorobą, urlopem wypoczynkowym, urlopem dla poratowania zdrowia lub inną przemijającą przyczyną.

Zgoda Trybunału Konstytucyjnego na pociągnięcie jego członka do odpowiedzialności karnej jest konieczna zarówno wówczas, gdy czyn został popełniony przed objęciem stanowiska, a postępowanie nie zostało jeszcze wszczęte, jak też wtedy, gdy czyn popełniono po objęciu stanowiska sędziego Trybunału Konstytucyjnego. Trybunał powinien zbadać, czy istnieje uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa i potrzeba uchylecia immunitetu. Udzielając zgody powinien dokładnie określić czyn, na ściganie którego udziela zezwolenia. W sytuacji potrzeby postawienia sędziemu kolejnych zarzutów, zachodzi konieczność uzyskania nowego zezwolenia. Uchwała Trybunału Konstytucyjnego o odmowie udzielenia zgody na ściganie nie podlega zaskarżeniu. Co więcej, Trybunał Konstytucyjny nie może wycofać swojej zgody na ściganie nawet, gdy została ona oparta na sfabrykowanych dowodach¹⁰⁴.

Istnienie immunitetu nie oznacza, że sędziowie Trybunału Konstytucyjnego nie ponoszą żadnej odpowiedzialności za popełnione przewinienia. Odpowiadają oni dyscyplinarnie za naruszenie przepisów prawa, uchybienie godności swojego urzędu lub inne nieetyczne zachowanie mogące podważyć zaufanie do sędziego¹⁰⁵. Za uchybienie godności urzędu można uznać wszelkie nieetyczne, niemoralne, gorszące zachowanie sędziego w służbie i poza służbą, w życiu publicznym i prywatnym, które przynosi ujmę stanowisku sędziego¹⁰⁶. Wynika z tego, że zasięg odpowiedzialności dyscyplinarnej

¹⁰⁰ Art. 196, zd. 3 Konstytucji RP.

¹⁰¹ B. Banaszak, *Prawo...*, s. 105.

¹⁰² B. Szmulik, *Sądownictwo...*, s. 116.

¹⁰³ W. Michalski, 1970, *Immunitety w polskim procesie karnym*, Wydawnictwo Prawnicze, s. 120.

¹⁰⁴ S.J. Jaworski, *Niezawisłość...*, s. 101-102.

¹⁰⁵ Art. 8 ustawy o TK.

¹⁰⁶ H. Kempisty, 1966, *Ustrój sądów: ustawa o Sądzie Najwyższym, prawo o ustroju sądów powszechnych, ustawa o ławnikach ludowych, komentarz*, Wydawnictwo Prawnicze, s. 150.

sędziego może być bardzo szeroki i obejmować wszystkie dziedziny jego życia, jeśli tylko ujawnione zostaną uchybienia w sprawowaniu urzędu¹⁰⁷.

Sądem dyscyplinarnym w sprawach dyscyplinarnych sędziego Trybunału Konstytucyjnego jest Trybunał Konstytucyjny orzekający w pierwszej instancji w składzie pięciu sędziów, a w drugiej instancji w pełnym składzie. Sędziów do składów orzekających oraz rzecznika dyscyplinarnego ustala w drodze losowania Zgromadzenie Ogólne. Od orzeczeń dyscyplinarnych nie przysługuje kasacja¹⁰⁸. Karami dyscyplinarnymi są: upomnienie, nagana, usunięcie ze stanowiska sędziego Trybunału Konstytucyjnego¹⁰⁹. Ta ostatnia jest w tym postępowaniu karą najbardziej dolegliwą. Wymierzenie prawomocnej kary usunięcia ze stanowiska skutkuje wygaśnięciem mandatu sędziego Trybunału Konstytucyjnego¹¹⁰.

Konstytucja zapewnia sędziom Trybunału Konstytucyjnego warunki pracy i wynagrodzenie odpowiadające godności urzędu oraz zakresowi ich obowiązków¹¹¹. Przepis zawierający tę regulację poprzedzony jest w Konstytucji gwarancją niezawisłości sędziowskiej. Takie uporządkowanie przepisów może wskazywać na to, że u podstaw regulacji o odpowiednich warunkach pracy i wynagrodzenia sędziów leży взгляд na niezawisłość sędziowską¹¹².

Należy również zauważyć, że gwarancja właściwych warunków pracy i wynagrodzenia sędziów Trybunału Konstytucyjnego stanowi powtórzenie analogicznej gwarancji umiejscowionej w Rozdziale VIII Konstytucji i skierowanej do wszystkich sędziów sprawujących wymiar sprawiedliwości¹¹³.

Do tej ostatniej gwarancji odniósł się w swym orzeczeniu Trybunał Konstytucyjny¹¹⁴ wskazując, że sformułowanie o zapewnieniu sędziom odpowiednich warunków pracy i wynagrodzenia skupia się nie tyle na prawie sędziego domagania się wypełnienia zawartej w Konstytucji RP regulacji, co na obowiązku wypełnienia danej normy prawnej. Adresatem wspomnianego obowiązku są organy państwa powołane do kształtowania systemu wynagrodzeń sędziowskich. Gwarancja odpowiednich warunków pracy i wynagrodzeń nie jest więc indywidualnym przywilejem sędziego, ale jedną z podstawowych gwarancji prawidłowego funkcjonowania organów sądowych.

Trybunał Konstytucyjny zauważył jednocześnie, że zawarta w Konstytucji RP regulacja nie determinuje w sposób jednoznaczny wysokości wynagrodzeń sędziów i nie może stanowić samostnej podstawy roszczeń sędziów wobec państwa. Ogólny, niedookreślony charakter kryteriów zawartych w analizowanym przepisie konstytucyjnym wskazuje na konieczność ich konkretyzacji przez ustawodawstwo zwykłe. Trybunał Konstytucyjny zauważył, że nakazana w Konstytucji adekwatność wynagrodzeń sędziowskich do

¹⁰⁷ S.J. Jaworski, *Niezawisłość...*, s. 103.

¹⁰⁸ Art. 9 ustawy o TK.

¹⁰⁹ Art. 10 ustawy o TK.

¹¹⁰ Art. 11, ust. 1, pkt 4 ustawy o TK.

¹¹¹ Art. 195, ust. 2 Konstytucji RP.

¹¹² Z. Czeszejko-Sochacki, *Sądownictwo...*, s. 144.

¹¹³ Patrz: art. 178, ust. 2 Konstytucji RP.

¹¹⁴ Wyrok TK z dnia 4 października 2000 r., sygn. P.8/00, OTK ZU 2000, nr 6, poz. 189, s. 1020-1021.

godności urzędu wręcz wyklucza uznaniowe, nie oparte na precyzyjnych regulacjach, ustalanie indywidualnych stawek wynagrodzenia.

Oczywiście norma zawierająca gwarancję odpowiednich warunków pracy i wynagrodzenia sędziów może być rozumiana jako norma programowa w takim sensie, że wyznacza kierunek działań państwa lub cel, do którego państwo powinno zmierzać. W konsekwencji można uznać, że norma ta wyznacza, choć w sposób mało precyzyjny pewien konieczny standard, który musi być respektowany przez ustawodawcę przy kształtowaniu systemu wynagrodzeń sędziowskich.

Trybunał Konstytucyjny podkreślił też, że omawiana norma ustrojowa jest nakierowana na umocnienie pozycji władzy sądowniczej w systemie organów państwowych. Wynika to z tego, że godność urzędu sędziowskiego określa w dużym stopniu pozycję trzeciej władzy w odniesieniu do pozostałych władz i instytucji publicznych. Godność urzędu jest jednak przywiązana nie tyle do osoby sprawującej określoną funkcję, ale do ustrojowej pozycji funkcjonariusza publicznego będącego sędzią. Odnosząc się do pojęcia godności urzędu Trybunał Konstytucyjny odwołał się do wcześniejszego swego orzecznictwa¹¹⁵ definiującego godność urzędu. Godność ta została określona jako świadomość wartości urzędu i szacunek dla niego żywny zarówno przez osoby go pełniące, jak też osoby postronne, a szerzej - całe społeczeństwo. Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego godne sprawowanie urzędu jest przede wszystkim obowiązkiem sędziego.

Trybunał Konstytucyjny stwierdził również, że relacja pomiędzy godnością urzędu sędziowskiego a wysokością przysługujących sędziom wynagrodzeń nie może być rozumiana w sposób uproszczony. Nie można zatem wyprowadzić prostej zależności pomiędzy zasadą niezawisłości, a statusem materialnym sędziów. Takie pojmowanie zagadnienia stanowiłoby natomiast ujmę zarówno dla sędziów jako obywateli, jak też dla autorytetu państwa¹¹⁶.

Zgodnie z ustawą o Trybunale Konstytucyjnym wynagrodzenie zasadnicze sędziego Trybunału Konstytucyjnego stanowi wielokrotność podstawy ustalenia tego wynagrodzenia, z zastosowaniem mnożnika 5,0¹¹⁷. Podstawę ustalenia wynagrodzenia zasadniczego w danym roku stanowi przeciętne wynagrodzenie w drugim kwartale roku poprzedniego ogłaszane w Dzienniku Urzędowym RP „Monitor Polski” przez Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego¹¹⁸. Jeśli ustalone w ten sposób przeciętne wynagrodzenie jest niższe od przeciętnego wynagrodzenia ogłoszonego za drugi kwartał roku poprzedzającego, przyjmuje się podstawę ustalenia wynagrodzenia zasadniczego w dotychczasowej wysokości¹¹⁹. Wynagrodzenie prezesa i wiceprezesa Trybunału Konstytucyjnego odpowiada wynagrodzeniu zasadniczemu pozostałych sędziów tego Trybunału. Jest ono jednak powiększone o dodatek funkcyjny ustalony według wspomnianej podstawy z zastosowaniem

¹¹⁵ Postanowienie TK z 22 marca 2000 r., sygn. P. 12/98, OTK ZU 2000, nr 2, poz. 67, s. 305.

¹¹⁶ Wyrok TK z dnia 4 października 2000 r., sygn. P.8/00, OTK ZU 2000, nr 6, poz. 189, s. 1022.

¹¹⁷ Art. 6, ust. 2 ustawy o TK.

¹¹⁸ Art. 6, ust. 3 ustawy o TK.

¹¹⁹ Art. 6, ust. 4 ustawy o TK.

mnożnika 1,2 dla prezesa oraz 0,8 w przypadku wiceprezesa Trybunału Konstytucyjnego¹²⁰.

Na tle wspomnianych rozwiązań prawnych można wyrazić pogląd, że ustawa reguluje wysokość wynagrodzeń sędziów Trybunału Konstytucyjnego na takim poziomie, że odpowiada to godności urzędu sędziego¹²¹.

Obowiązek państwa zapewnienia sędziom konstytucyjnym odpowiednich warunków pracy i wynagrodzenia ma zastosowanie również do sędziów w stanie spoczynku¹²². Uposażenie tych sędziów powinno odpowiadać godności dawniej sprawowanego urzędu, umożliwiać strzeżenie powagi niegdyś piastowanego stanowiska oraz pozwalać na unikanie zachowań, które mogłyby przynieść ujemę godności sędziego w stanie spoczynku.

Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego zawarta w ustawie zasadniczej regulacja zapewniająca sędziom sądu konstytucyjnego właściwe warunki pracy i wynagrodzenia oraz odnosząca się do przenoszenia sędziów w stan spoczynku wywiera¹²³ istotny wpływ również na sytuację rodzin zmarłych sędziów i sędziów w stanie spoczynku. W ocenie Trybunału Konstytucyjnego sytuacja, w której sędzia zdaje sobie sprawę, że jego śmierć może oznaczać zachwianie podstaw egzystencji jego najbliższych i drastyczne obniżenie poziomu ich życia, nie służy umacnianiu niezawisłości.

Sędziemu Trybunału Konstytucyjnego przysługują ponadto uprawnienia wynikające z jego stosunku pracy.

Sędzia ten, jak każdy pracownik, ma prawo do urlopu wypoczynkowego na ogólnych zasadach¹²⁴. Jednak niezależnie od tego urlopu, sędziemu Trybunału Konstytucyjnego przysługuje corocznie urlop dodatkowy w wymiarze 12 dni roboczych, a na wniosek sędziego również płatny urlop dla poratowania zdrowia. Ten ostatni nie może przekraczać sześciu miesięcy i nie może być udzielony w sytuacji, gdy sędzia Trybunału Konstytucyjnego nie pełni służby przez okres roku z powodu choroby. W czasie nieobecności sędziego spowodowanej chorobą, przysługuje mu wynagrodzenie, nie dłużej jednak niż przez rok nieobecności. Wynagrodzenie przysługuje również za inną usprawiedliwioną nieobecność. Natomiast w razie niemożności sprawowania funkcji z przyczyn, które uprawniają do uzyskania świadczeń z ubezpieczenia społecznego, sędziemu przysługuje wynagrodzenie w wysokości świadczeń pieniężnych z ubezpieczenia społecznego¹²⁵.

Podsumowanie

Współczesny ustrojodawca szeroko normuje problematykę Trybunału Konstytucyjnego i statusu jego członków na poziomie unormowań konstytu-

¹²⁰ Art. 6, ust. 5 ustawy o TK.

¹²¹ Z. Czeszejko-Sochacki, *Sądownictwo...*, s. 147.

¹²² Patrz: wyrok TK z dnia 11 lipca 2000 r., sygn. K. 30/99, OTK ZU 2000, nr 5, poz. 145, s. 850.

¹²³ Patrz: art. 178, ust. 2 w zw. z art. 180, ust. 3-5 Konstytucji RP.

¹²⁴ Art. 152-173 ustawy z dnia 26 czerwca 1974 roku – Kodeks pracy, Dz.U. 1974, nr 24, poz. 141, z późn. zm.

¹²⁵ Art. 6, ust. 8 ustawy o TK w związku z art. 45 ustawy o SN.

cyjnych¹²⁶. Jest to wynikiem nie tylko ustrojowej rangi tego organu, ale też bliskiego związku jego działalności ze sferą sprawowania władzy politycznej przez pozostałe władze. Problemy składu sądu konstytucyjnego, a także sposobu i okresu powoływania jego sędziów mają tym samym poważne konotacje polityczne¹²⁷.

Wyjątkowa pozycja sędziów Trybunału Konstytucyjnego uwidocznia się najpełniej przy porównaniu jej z pozycją sędziów pozostałych sądów - wykonujących zawód sędziego, podczas gdy sędziowie konstytucyjni pełnią ponadto funkcję publiczną. Co więcej, pozycja sędziego konstytucyjnego jest nieodłącznie związana z pozycją samego Trybunału Konstytucyjnego, który pełni rolę gwaranta nadrzędności konstytucji w systemie prawa oraz jedności i spójności aksjologicznej tego systemu. Stoi on także na straży wypełniania przez konstytucję funkcji ochronnej wobec praw człowieka oraz roli regulatora działań władzy państwowej.

Sędzia Trybunału Konstytucyjnego zyskuje zatem rolę strażnika konstytucji, jako aktu obejmującego swoimi regulacjami zarówno sferę najbardziej podstawowych stosunków między państwem a podmiotami prywatnymi, jak też pomiędzy poszczególnymi władzami: ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą. Co więcej, konstytucja staje się głównym i właściwie jedynym punktem odniesienia dla ocen i rozstrzygnięć dokonywanych przez sędziego Trybunału Konstytucyjnego. Można więc powiedzieć, że sędzia Trybunału Konstytucyjnego staje się nie tylko strażnikiem konstytucji, ale również jej rzecznikiem i jedynym predestynowanym do odkrywania zawartych w niej sensów i znaczeń.

Bibliografia

Akty prawne

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 roku – Kodeks pracy, Dz.U. 1974, nr 24, poz. 141, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 11 maja 1995 r. o Naczelnym Sądzie Administracyjnym, Dz.U. 1995, nr 74, poz. 368, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. 1997, nr 89, poz. 555, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 1 sierpnia 1997 r. o Trybunale Konstytucyjnym, Dz.U. 1997, nr 102, poz. 643, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 27 lipca 2001 roku Prawo o ustroju sądów powszechnych, Dz.U. 2001, nr 98, poz. 1070, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 23 listopada 2002 r. o Sądzie Najwyższym, Dz.U. 2002, nr 240, poz. 2052, z późn. zm.

¹²⁶ Patrz: art. 188-197 Konstytucji RP.

¹²⁷ L. Garlicki, *Sądy i Trybunały*, art. 194 (w:) *Konstytucja...*, s. 1.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2007 roku w sprawie określenia wzoru stroju urzędowego sędziów na rozprawie, Dz.U. 2007, nr 172, poz. 1213.

Uchwała Zgromadzenia Ogólnego Sędziów Trybunału Konstytucyjnego z dnia 3 października 2006 roku w sprawie regulaminu Trybunału Konstytucyjnego, M.P. 2006, nr 72, poz. 720.

Literatura

- Banaszak B., 1999, *Prawo konstytucyjne*, Wydawnictwo C.H. Beck.
- Czeszejko-Sochacki Z., 2003, *Sądownictwo konstytucyjne w Polsce na tle porównawczym*, Wydawnictwa Trybunału Konstytucyjnego.
- Czeszejko-Sochacki Z., Garlicki L., Trzeciński J., 1999, *Komentarz do ustawy o Trybunale Konstytucyjnym z dnia 1 sierpnia 1997 roku* (Dz.U. nr 102, poz. 643), Wydawnictwo Sejmowe.
- Garlicki L. (red.), 1995, *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Wydawnictwo Sejmowe.
- Garlicki L. (red.), 2005, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Komentarz*, tom IV, Wydawnictwo Sejmowe.
- Garlicki L., 2003, *Polskie prawo konstytucyjne*, Zarys wykładu, Liber.
- Garlicki L., 1987, *Sądownictwo konstytucyjne w Europie Zachodniej*, PWN.
- Gudowski J. (red.), 2002, *Komentarz do prawa o ustroju sądów powszechnych i ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis.
- Kempisty H., 1966, *Ustrój sądów: ustawa o Sądzie Najwyższym, prawo o ustroju sądów powszechnych, ustawa o ławnikach ludowych, komentarz*, Wydawnictwo Prawnicze.
- Ludwikowska A.M., 2002, *Sądownictwo konstytucyjne w Europie Środkowo-wschodniej*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”.
- Masternak-Kubiak M., 1998, *Ustawa o Trybunale Konstytucyjnym, stan prawny na dzień 1 stycznia 1998 r.*, Wydawnictwo Prawnicze PWN;
- Michalski M., 1970, *Immunitety w polskim procesie karnym*, Wydawnictwo Prawnicze.
- Skrzydło W. (red.), 2005, *Polskie prawo konstytucyjne*, Oficyna Wydawnicza Verba.
- Szmulik B., 2001, *Sądownictwo konstytucyjne, Ochrona konstytucyjności prawa w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Szmulik B., 2008, *Pozycja ustrojowa Sądu Najwyższego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Wydawnictwo C.H. Beck.
- Szmyt A. (red.), 2008, *Trzecia władza, Sądy i trybunały w Polsce, Materiały Jubileuszowego L Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Prawa Konstytucyjnego Gdynia, 24-26 kwietnia 2008 roku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.

- Trzciński J., Jankiewicz A., 1996, *Konstytucja i gwarancje jej przestrzegania, Księga pamiątkowa ku czci prof. Janiny Zakrzewskiej*, Wydawnictwa Trybunału Konstytucyjnego.
- Winczorek P., 2008, *Komentarz do Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Liber.
- Witkowski Z. (red.), 2002, *Prawo konstytucyjne*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”.
- Zięba-Załucka H. (red.), 2005, *System organów państwowych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis.

Orzecznictwo

- Wyrok TK z dnia 9 listopada 1993 r., sygn. K 11/93, Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego w latach 1986-1995, tom IV, rok 1993, Wydawnictwa Trybunału Konstytucyjnego, Warszawa 1993.
- Wyrok TK z dnia 24 czerwca 1998 r., sygn. K 3/98, OTK ZU 1998, nr 4, poz. 52.
- Wyrok TK z dnia 14 kwietnia 1999 r., sygn. K 8/99, OTK ZU, nr 3, poz. 41.
- Postanowienie TK z 22 marca 2000 r., sygn. P. 12/98, OTK ZU 2000, nr 2, poz. 67.
- Wyrok TK z dnia 11 lipca 2000 r., sygn. K. 30/99, OTK ZU 2000, nr 5, poz. 145.
- Wyrok TK z dnia 4 października 2000 r., sygn. P. 8/00, OTK ZU 2000, nr 6, poz. 189.